

Keywords: the Dnieper military flotilla, Russian-Turkish War of 1735-1739, process of building of ships of flotilla.

Геннадій Шпитальов

Днепровская военная флотилия (1737 – 1739)

В статье рассматривается участие Днепровской военной флотилии в русско-турецкой войне 1735-1739 гг. Отображен процесс строительства и боевой путь флотилии. Раскрыты особенности конструкции, а также боевые возможности кораблей.

Ключевые слова: Днепровская военная флотилия, русско-турецкая война 1735-1739 гг., строительство кораблей

УДК 94(477.7):929Пшимич“17/18”

Сергій Краснобай

ПРОЦЕС НОБІЛІТАЦІЇ ЗАПОРОЗЬКОЇ СТАРШИНИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ВАСИЛЬ ПШИМИЧ та ВАСИЛЬ ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Стаття присвячена нобілітації двох запорозьких старшин Василя Пшимича й Василя Чернявського після зруйнування Запорозької Січі. На їхніх долях з'ясовано найбільш швидкий та офіційний із можливих шляхів переходу козацької старшини у російське дворянство.

Ключові слова: нобілітація, запорозька старшина, Василь Пшимич, Василь Чернявський, російське дворянство.

Однією з проблем, що постійно залишається в центрі інтересів вітчизняних науковців, є проблема ліквідації Запорозької Січі в 1775 р. та подальші політичні, адміністративні, економічні і соціальні зміни в південноукраїнському регіоні. Але, не дивлячись на досить значну розробку теми, залишається ціла низка питань, що потребують розв'язання. Зокрема, перетворення частини січової верхівки – старшини та заможного козацтва – на дворян Російської імперії. Як правило, у літературі лише в загальних рисах констатується факт нобілітації колишньої запорозької еліти та інкорпорація до поміщицького середовища Південної України. У той самий час процес нобілітації української старшини Гетьманщини має значну історіографію. Внаслідок дослідження процесу нобілітації запорозької старшини є одним з найпріоритетніших напрямів у рамках дослідження “післякозацького періоду” історії Південної України. Можна погодитися з думкою Д. Г. Каюка, який вважає, що в історичній науці, в межах даної проблеми, ще не визначено механізм нобілітації, її хронологічні межі, заходи уряду і реакція запорозької старшини та дворянства з цього приводу, чисельність та питома вага колишніх запорожців у лавах південноукраїнських поміщиків та чиновників, їх роль у створенні корпоративних організацій дворянства регіону тощо¹⁰¹. Дослідити це можна, в тому числі, через персоналії окремих запорозьких старшин. У зв'язку з вищезазначеним в даній публікації показано інтеграцію

¹⁰¹ Каюк Д. Г. Нобілітація запорозької старшини наприкінці XVIII – початку XIX ст.// Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. VIII. – С. 259.

запорозької старшини до російського дворянства двох старшин – Василя Пшимича та Василя Чернявського.

Із джерел відомо, що *Василь Андрійович Пшимич (Писмич)* був козаком Переяславського куреня, коли у 1762 р. його обрано курінним отаманом. На цьому кар'єра старшини Пшимича не припинилася, знаємо, що він двічі займав посаду військового осавула (кінець 1762 р. – перша половина 1763 р., друга половина 1765–1775 рр.)¹⁰². Займаючи посаду військового осавула, В. Пшимич отримав у володіння великий зимівник на р.Камишевата Сура. Сумлінна служба зробили зі старшини Пшимича людину авторитетну не лише на Запорозькій Січі, а й при імператорському дворі. В 1761 р. він їздив до Петербурга за платнею для війська¹⁰³. Протягом 1765–1766 рр. кошовий отаман Петро Калнишевський перебував у Петербурзі з делегацією старшин, серед яких був і військовий осавул Василь Пшимич. Метою поїздки було розмежування запорозьких та слобідських земель, також козаки подали клопотання про повернення запорозьких земель та підпорядкування Війська колегії іноземних справ¹⁰⁴. Разом з кошовим отаманом В. Пшимич часто їздив по січових землях для вирішення різноманітних адміністративних завдань. Під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр. військовий осавул Пшимич активно брав участь у воєнних діях, за що був нагороджений золотою медаллю¹⁰⁵.

Після зруйнування Запорозької Січі В. Пшимич був підданий військовому суду¹⁰⁶. Не відомі причини його затримання. Можна припустити, що причиною арешту В. Пшимича була його участь у делегації П. Калнишевського до Петербурга, що мала захистити запорозькі землі від зазіхань російських поміщиків і чиновників. На підтвердження цієї тези можна навести думку Н.Д. Полонської-Василенко про те, що причиною переслідувань частини запорозької старшини стало їх активне відстоювання територіальних кордонів Вольностей Війська Запорозького¹⁰⁷. Так чи інакше В. Пшимич був причетний до процесу боротьби січової адміністрації та російської влади за першість у справі колонізації південноукраїнських земель і це не залишилось без уваги зі сторони царату. Після арешту колишнього військового осавула, його володіння були описані, загальна вартість самої лише худоби у зимівнику Пшимича сягала 2160 крб.¹⁰⁸. Разом з Пшимичем переслідувань зазнали Йосип Параліч, Корнелій Яловий, Макар Ногай, Василь Пугач, Давид Білий, Андрій Порохоня та інші¹⁰⁹.

У 1776 р. з колишнього полкового осавула В. Пшимича були зняті всі обвинувачення. Після цього він не просто включився в процес

¹⁰² Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734 – 1775. – К., 2008. – Т. 5. – С. 751. – Ком. № 185.

¹⁰³ Полонська-Василенко Н.В. Південна Україна року 1787 (Зі студій з історії колонізації) // Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. – Мюнхен, 1967. – Т.2. – С. 194.

¹⁰⁴ Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734 – 1775. – К., 2008. – Т. 5. – С. 770. – Ком. № 554.

¹⁰⁵ Взято з: Шпитальов Г.Г. Запорозьке військо періоду Нової Січі // Ресурс доступу: http://www.cossackdom.com/articles/s/shpitaliov_zpvoisko.html

¹⁰⁶ Сурева Н. В. Кооптація запорозької старшини до дворянства у законодавчій практиці Російської імперії // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 91.

¹⁰⁷ Швайба Н. І. Запорозька старшина XVIII ст. у студіях Н.Д. Полонської-Василенко // Ресурс доступу: <http://www.cossackdom.com>

¹⁰⁸ Полонська-Василенко Н. Д. Запоріжжя XVIII ст. – С. 270.

¹⁰⁹ Сурева Н. В. Кооптація запорозької старшини. – С. 91.

боротьби за збереження старих і надбання нових прав і привілеїв, а став одним із керманців цього руху. Так, в 1777 р. він очолює групу запорозької старшини, від імені якої звертається до князя Г.Потьомкіна з проханням про нагороду старшин російськими військовими чинами за свою службу і закріплення за ними відведеної землі¹¹⁰. Припускаємо, що Г.Потьомкін проігнорував це звернення, оскільки В. Пшимич був нобілітований трохи в інший спосіб. Ім'я колишнього військового осавула знаходимо у списках старшин, за яких клопотав воєвода Слов'янської та Херсонської провінції підполковник І. Синельников і просив нагородити їх офіцерськими рангами: полковника – військовому осавулу Василеві Пшимичу, ранг прем'єр-майора – осавулу Макарові Ногаєву, ранг капітана: полковникам Захарію Чепізі, Василеві Пугачову, Давиду Білому. В 1778 р. всі перераховані старшини отримали військові чини російської армії¹¹¹. Згодом вже як полковник російської армії В. Пшимич отримав в районі р.Камишеватій Сурі 12490 дес. землі¹¹².

Як бачимо, В. Пшимич активно боровся за збереження Запорозьких Вольностей, виключно мирними засобами.

За часів Запорозької Січі *старшина Василь Чернявський* був писарем і займався, здебільшого, канцелярськими справами. Після 1775 р. для російської адміністрації ця людина виявилася досить корисною через специфіку своєї попередніх занять. Він мав по суті безцінну інформацію щодо адміністративного облаштування Вольностей Війська Запорозького, що не розголошувалась Кошем. Саме старшина В. Чернявський вперше спробував підрахувати кількість запорозьких зимівників, за його висновками їх було 4 тис.¹¹³ Для російської влади, ці статистичні дані були ключем для реорганізації адміністративної структури запорозьких земель. Логічним видається той факт, що нобілітація колишнього старшини В.Чернявського мала відбутися без будь-яких перешкод.

Про біографію цього старшини знаємо не багато. Відомо, що полковий старшина *Василь Стефанов (Чернявський)* був на Січі з малих років у Пашківському курені, навчившись “письменности славено-российской” приведений до присяги і “до письменних дел употреблен, а по достижении в том их знания, к войсковому Кодацкому перевозу для ведення при нем письменних дел определен”. В 1765 р. він призначений полковим писарем. Послужний перелік “ратних справ” полкового старшини Чернявського доповнюється даними про перебування у державних справах в Очакові, Єдичкульській орді, керівництвом “партіями” й участю у походах. Як вважає Н.Ченцова, старшину Чернявського можна схарактеризувати як полководця, дипломата, розвідника, адміністратора і політика, його служба продовжувалася до 1770 р.¹¹⁴. 13 грудня 1771 р. В. Чернявський остаточно звільнився зі служби.

¹¹⁰ Швайба Н. І. Запорозька старшина XVIII ст. у студіях Н. Д. Полонської-Василенко // Там само.

¹¹¹ Полонська-Василенко Н. Д. Вказана праця. – С. 197.

¹¹² Швайба Н. І. Запорозька старшина XVIII ст. у студіях Н. Д. Полонської-Василенко // Там само.

¹¹³ Олійник О. Запорозький зимівник часів Нової Січі (1734-1775). – Запоріжжя, 2005. – С. 109.

¹¹⁴ Ченцова Н. В. Атестати запорозьких козаків в архіві Коша нової Запорозької Січі як джерело до вивчення козацьких біографій // Ресурс доступу: http://www.ukrterra.com.ua/chronology/8/chencova_atestat.htm

Після ліквідації Січі російська влада залучила Чернявського до служби. Потрібно було вирішити низку адміністративних завдань, з'ясувати демографічну, господарську ситуацію в регіоні тощо. В.Чернявський брав участь у переписі запорозьких поселень навколо с.Новоселиці, згодом він очолив правління Личківської паланки і «старался привести всех тамошних жителей к повиновению и делал, что только служить могло к спокойному пребыванию...»¹¹⁵.

Збереглася ціла низка документів, які змальовують намагання колишнього полкового старшини Чернявського вирішити свою долю як найкращим чином і знайти своє місце серед російського дворянства. У справі нобілітації цього полкового старшини можемо прослідкувати також принцип заступництва та позитивне ставлення з боку високих чинів російської влади генерал-поручиків О.Прозоровського та П.Текелі. Маючи на руках позитивні відозви від російського генералітету про свою діяльність, В. Чернявський напряму, в індивідуальному порядку, письмово звернувся до Г.Потьомкіна з проханням затвердити за ним його володіння в с.Личковому. Г.Потьомкін був про нього гарної думки, що позитивно вплинуло на вирішення справи¹¹⁶.

В 1776 р. В. Чернявський отримав при р.Орель 3189 дес. землі¹¹⁷, та чин капітана російської армії¹¹⁸. Процес інкорпорації до російського дворянства колишнього полкового старшини В. Чернявського загалом пройшов досить вдало. Будучи вже дворянином, він проявив себе як активний громадсько-політичний діяч. Від 1793 р. ім'я цього колишнього полкового старшини знаходимо у списках предводителів катеринославського дворянства – Василь Чернявський очолив дворянство м. Новомосковська¹¹⁹.

Отже, колишня запорозька старшина інтегрувавшись до системи російського дворянства, активно включилася в громадсько-політичне життя регіону і посіла досить високі посади в дворянських управлінських структурах. Такий стан речей свідчить про те, що царат визнавав колишню запорозьку верхівку як рівноправний суб'єкт з російським дворянством і не чинив ніяких перешкод на шляху їхнього кар'єрного росту.

Таким чином, проілюстрований процес нобілітації колишніх запорозьких старшин В. Пшимича та В. Чернявського красномовно свідчить про те, що царський уряд, на територіях знищеного Війська Запорозького, гостро потребував управлінських кадрів, що добре знали особливості колишньої управлінської та адміністративної структури запорозьких Вольностей. Саме запорозька старшина, що теж прагнула утвердитися як найкраще в нових соціальних умовах, стала важливим

¹¹⁵ Абросимова С. В., Мицик Ю. А. Документи з історії українського козацтва в збірці Дніпропетровського історичного музею // Південна Україна XVIII–XIX ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України. – Запоріжжя, 1998. – Вип.3. – С.7–8.

¹¹⁶ Там само. – С. 28-29.

¹¹⁷ Ведомость учененная в азовской губернской канцелярии, воякое число в екатеринославском уезде состоять вновь отведенныя к отводу назначенных помещикам земель, 1776 г. // Багалея Д. Наследники запорожских земель // Киевская старина. - 1885. - № 4. - С.789.

¹¹⁸ Російський державний архів давніх актів. – Ф. 16. – Оп.1. – Спр. 797, ч.8. – Арк. 539 зв. (Документи зберігаються в науково-дослідній лабораторії ЗНУ і вивчені з дозволу керівника лабораторії Бойка А.В.)

¹¹⁹ Козирев В. К. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.). – Запоріжжя, 1999. – С. 392.

елементом в планах російської адміністрації на шляху реформування економічної, соціальної та політичної структури Південної України.

Sergiy Krasnobay

The process of getting the noble status by Zaporozhian officers in the Russian empire: Vasil' Pshymych and Vasil' Chernyavs'kyi

The article describes the special way of Cossack officers transition into Russian nobility.

Keywords: *the getting of noble status, Cossack officers, Vasyl' Pshymych, Vasyl' Chernyavs'kyi, Russian nobility.*

Сергей Краснобай

Процесс нобилитации запорожской старшины в Российской империи: Василий Пшимич и Василий Чернявский

Статья посвящена нобилитации двух представителей запорожской старшины – Василия Пшимича и Василия Чернявского, – после ликвидации Запорожской Сечи в 1775 г. На примере их судеб рассмотрен наиболее быстрый и официальный из возможных путей перехода казацкой старшины в российское дворянство.

Ключевые слова: *нобилитация, запорожская старшина, Василий Пшимич, Василий Чернявский, российское дворянство.*

УДК 94(477)“1848/1850”

Олександр Кухарук

ВПЛИВ ПОЛЬСЬКОГО ПИТАННЯ НА СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ І ЗМІНИ В РОЗМІЩЕННІ ТА РОЗГОРТАННІ РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬК НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ ТА ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І в 1848 –1850 рр.

У статті розглянуто проблеми, пов'язані з проявами впливу Польського питання на зовнішню політику Росії в 1848-1850 рр. З'ясовується зв'язок цих подій з розміщенням та розгортанням військ у Правобережній Україні та Північному Причорномор'ї.

Ключові слова: *Польське питання, Правобережна Україна, Північне Причорномор'я, зовнішня політика Російської імперії.*

З часів утворення Російської держави з центром у Москві, а потім в Петербурзі, відносини з Річчю Посполитою відігравали ключову роль в її зовнішніх справах та відповідно впливали на внутрішню політику. У першій половині ХІХ ст., після створення “Конгресового королівства”, вже так зване Польське питання, разом зі Східним, тобто комплексом проблем, пов'язаних з розподілом впливів та території імперії Османів, стало одним із визначальних факторів російської та загальноєвропейської політики¹²⁰.

¹²⁰ Корнилов А.А. Русская политика в Польше. – Пг., 1915; Киняпина Н.С. Внешняя политика России в первой половине ХІХв. – М., 1963; История внешней политики России в первой половине ХІХ в. – М. 1995.